

Политическият ислям, Западът и арабската пролет

Владимир Чуков

На 23 февруари 2011 г. държавният секретар Хилъри Клинтън заяви, че Вашингтон няма нищо напротив на власт в Египет да дойдат „Мюсюлманските братя“ (МБ). Пред електронния портал „Мисрауи“ тя декларира, че всяка партия, която не използва насилие, зачита демократичните принципи и правата на човека, трябва да има възможност да се бори за гласовете и доверието на египтяните. В това число не изключва и забраненото доскоро движение на МБ. Всъщност сделката за освобождаването на отвлечения преди пет години от радикалното движение „Хамас“ израелски войник Гилат Шалит минава именно чрез затоплянето на отношенията САЩ-МБ. Според аналитичния сайт „Дебка“ по време на посещението на 2 октомври 2011 г. на американския военен министър Леон Панета в Кайро съветникът по националната сигурност, отнасящ се за израелските и палестинските работи Прем Кумар се е срещнал с представители на египетските МБ, за да се уреди предаването на отвлечения военнослужещ на еврейската държава.⁶³

Настоящият американски външен министър обърна вниманието на президентите на Таджикистан и Узбекистан, че всяка репресия над религиозните права и свободи, ще има обратен резултат. Според нея подобна политика ще доведе до избухването на „радикален ислямски фундаментализъм“ в региона.⁶⁴ В същото време стана ясно, че в това понятие г-жа Клинтън не се включва идеите и политическата платформа на МБ.

Редица експерти лансират тезата, че САЩ са сключили сделка с МБ за управлението по време на преходния период в арабския свят. Чрез нея те искат да си осигурят по-добър имидж сред народите в региона за сметка на игнорирането и откровеното заклеймяване на радикалния ислям в лицето на Иран.

Подобен тип разсъждения направи неотдавна и влиятелният американски изследовател Френсис Фукуяма. В свое интервю пред вестник „Израел днес“ той ясно разграничи положителния „турски модел“ и отрицателния „ирански“ политически модел на исляма. Според Фукуяма от историческа гледна точка настоящите събития в арабския свят приличат на тези от края на 80-те години в Източна Европа, тоест след падането на Берлинската стена и разпадането на комунистическата система. Преподавателят по политикономия от Джорджтаунския университет твърди, че арабският свят е единственият регион, в който все още не е пристигнала „третата вълна на демокрацията“ – термин, въведен от Самюъл Хънтингтън. Фукуяма поставя акцент върху факта, че не става въпрос за ислямския свят, тъй като до този момент вече съществуват ислямски демократични държави. Има недостиг на демокрация конкретно в арабския Близък Изток.

Основната теза на известния теоретик е, че настоящите революции опровергават по категоричен начин твърдението, че ислямът е несъвместим с демокрацията. В арабските общества са се проявили големи социални групи, които искрено желаят осъвременяването и модернизацията на отделните държави. Не е случайно, че водещите личности на революциите са много образовани и принадлежащи към средната класа, а не спадат към бедната, ислямизирана и силно религиозна прослойка, добавя Фукуяма.

⁶³ Breakthrough for Gilat Shalit's Release outcome of US Deal with Hamas, <http://www.debka.com/article/21374/>, 11.10.2011

⁶⁴ Клинтон такъсна „ал усулия“ уа тухазар мин камаа ал хурият ад диния, Клинтън се страхува от „фундаментализма“ и предупреждава за потискането на религиозните свободи, Islam online, <http://www.islamonline.net/ara/article/1304970938515>, 23.10.2011.

Според известния американски мислител протичащите процеси са израз на променената политическа социализация на арабското общество. Предлага се нова формула на социално управление. В същото време, ако арабите желаят истинска демокрация, те трябва да изградят коренно различни институции като нов тип политически партии, нов модел на законодателна власт, свободни средства за масова информация и независима съдебна власт. Фукуяма счита, че новият тип арабска политическа култура има потенциала да изгради тези нови по характер държавни институции. Той обръща внимание на факта, че бившите режими се бяха постарали да премахнат или поне да затормозят появата на този тип демократични институции. Непосредствена задача пред революциите в арабския свят е да изградят именно подобни държавни структури. Състоянието на политически вакуум в Египет, изразяващ се в наличието на елементи на анархия в обществения живот, е част от политическия преход, тъй като на този етап действащите политици все още нямат опит в държавнообразувателния процес.

Франсис Фукуяма отстоява мнението, че най-трудният момент е преминал и трябва повече търпение. Той е категоричен, че връщане назад няма и не може да има контрареволуция.

Известният анализатор отхвърля религиозната идентичност на революциите. Той твърди, че това, което се говори сега за ролята на исляма, навремето се е говорело и за християнството в европейски контекст. Според него от пет века насам в управлението на арабското общество много ясно са се разграничавали добре личността и ролята на шейха от тези на халифа. С други думи, не може да се каже, че никога не е имало разделяне на религията от държавата в ислямския свят. Фукуяма категорично подчертава, че бунтовниците в Тунис, Египет и Либия ясно се разграничават от издигането на религиозни лозунги. Те отчетливо дават да се разбере, че не желаят да живеят в религиозна държава – такава, каквато е в Иран.

Авторът на теорията за края на историята изразява становището, че всички бунтовници в арабския свят, в това число и ислямистите, си дават ясно сметката, че в ислямския свят има два водещи модела на държавно управление: Иран и Турция. Ако трябва да изберат някой от тях, арабите ще предпочетат предложението от Анкара.

Фукуяма също така застъпва и друга оригинална теза: въпреки, че религията в арабският свят играе значима роля, то в конкретните революционни събития тя не е водещият фактор в извършените промени.

Известният анализатор предвижда, че все пак на МБ като най-добре организираното политическо движение в постреволюционното пространство му предстои ожесточена борба с останалите политически субекти. Според него това движение ще бъде достатъчно предпазливо в своите колизии с опонентите си. Неговото ръководство не би желало да уплаши обществото, че желае да наложи „религиозен деспотизъм от ирански тип“.

Франсис Фукуяма твърди, че продължава да вярва в своята теория за края на историята. Според него процесите, които протичат в момента в света са осъвременяване и модернизация. Паралелно с това протичат процеси на разпространяване и трайно утвърждаване на либералната демокрация и пазарната икономика. В същото време няма универсални правила на демократичния модел. Това важи и за близкотоочната демокрация, тъй като в този регион винаги ще съществуват хора, които ще бъдат привлечени от ислямския управленски модел.⁶⁵

Според ливанския автор Сами Кулейб най-старото ислямистко движение в арабския свят, МБ играе значима роля в революциите в Близкия Изток. То се очаква да спечели парламентарните избори в Египет, както направи вече в Тунис.

⁶⁵ Франсис Фукуяма за арабските революции, Ориент.бг, <http://www.orientbg.info/analizi/fukujama.html>, 25.04.2011

Известният журналист от лондонския вестник „Ал Хая“ Хазим Амин обаче предупреждава Запада, че си прави криви сметки по отношение на присъствието на МБ във властта. Според него ислямистите са натрупали твърде много опит за умилото боравене с държавните инструменти. Те самите са се оформили като значим фактор в обществото, създавайки протодържавна структура – формирането на социални недържавни обекти като училища, болници, жилища и т.н за нуждаещите се. Така фундаменталистите печелят и умножават своите привърженици. Ако обаче МБ бъдат допуснати да влязат в истинските държавни институции, благодарение на въпросния опит, много трудно ще бъдат отстранени от тях. Още повече, че на първия етап ислямистите няма да поискат цялата власт. Те много добре си дават сметка, че ще стимулират обществен страх и ще си спечелят множество врагове. Според Амин МБ ще прилагат тактиката „стъпка по стъпка“ по отношение на властта, но посоката ще бъде само напред, а не назад.⁶⁶

В Париж също ревизираха отношението си към МБ. На внушителна конференция, организирана от „Института за арабския свят“ външният министър Ален Жюпе обяви, че вече не гледат негативно към най-старото ислямско фундаменталистско движение. Според думите му неговите представители могат да бъдат добри партньори на Запада вече като нови управленци в Близкия Изток след арабската пролет.⁶⁷

В Тел Авив са объркани не толкова от факта, че освободиха 1027 палестински затворници съгласно договорките с радикалното палестинско движение „Хамас“ на сержанта Гилат Шалит, колкото че са принудени да приемат своя традиционен съюзник да се сближи с един от клоновете на политическия ислям в Близкия Изток.⁶⁸ Не е ясно доколко официален Израел приема тезата на аналитичния сайт „Дебка“, че „арабската пролет“, която е стимулирана от САЩ и техните западни съюзници имат за цел подмяната на диктаторите в Близкия Изток с режими, в които ислямистите играят значима роля.⁶⁹

В Египет МБ участва в конституционните поправки, от които, в сравнение с останалите политически сили, вероятно най-много ще се възползват. Редица местни експерти предвиждат, че ако изборите се проведат сега, те ще получат абсолютно мнозинство. Неслучайно новите продемократични младежки формации потърсиха контакти с традиционната опозиция и дори с остатъците от бившите управляващи от Националнодемократичната партия, за да се противопоставят на електоралните амбиции на ислямистите. Все пак, запознати отбелязват, че и в т.нар. политически ислям в Египет се наблюдават процеси на ерозия и роене. Появиха се множество субекти, които претендират да са носители на автентичните идеи на политическия ислям. Така например много бързо се появиха политически партии, обвързващи своята политическа идентичност със салафито-джихадизма (партиите „Бина уа танмия“ и „Дия“, произхождащи от членовете и симпатизантите на терористичната групировка „Ал Гамаа ал ислямия“), салафито-уахабити (партиите „Нур“, „Фадила“, „Нахда“ и „Исала“), ислямския мистицизъм, либералислямизма (партията ал Уасат) и други. Мнозина експерти считат, че бъдещата политическа битка в страните от „арабската пролет“ не е по плоскостта светско-религиозно, а по-скоро по плоскостта ислямско-ислямско. По-точно бихме могли да го определим като ислямско и по-радикално ислямско. Ако трябва да идентифицираме въпросния политически сектор,

⁶⁶ Амин, Х., *Алака ат тарих гайру ал насия лил ихуан би тумухатихим ал мустададжида*, Връзка с непознатата история на Братята в техните нови амбиции, Ал Хая, Лондон, <http://www.daralhayat.com/portalarticlendah/321509>, 23.10.2011.

⁶⁷ *Франса тадуу ли хиуар маа ал харакат ал исламия ал арабия*, Франция призовава за диалог с ислямските арабски движения, Islamtoday, <http://www.islamtoday.net/albasheer/arthshow-12-149197.htm>, 16.04.2011.

⁶⁸ *Нетаняху: Шалит сявуд хилал аям мухабил елф акир фалестини*, Нетаняху: Шалит ще се завърне до дни срещу 1000 палестински пленника, Шарк ал аусат, Лондон, 12.10.2011.

⁶⁹ US and NATO allies vie over "kudos" for Qaddafi's termination, <http://www.debka.com/article/21414/>, 24.10.2011.

то трябва да говорим най-общо за конкуренция между МБ и салафитите. Според турския експерт Джингиз Кандар видимите различия между тези две най-мощни течения на политическия ислям са се почувствали най-силно по време на посещението през месец септември 2011 г. на турския премиер Реджеб Ердоган в Египет.⁷⁰

В Тунис положението на ислямистите също се стабилизира и върви към доминиране в местния политически живот. Това стана след завръщането от изгнание на лидера на партията „Възраждане“ Рашид Гануши и получаването на официалната регистрация на формацията. В същото време обаче само за един ден съдът призна още три партии, които също имат претенции, че са носители на автентичния политически ислям. На проведениите на 23.10.2011г. първи парламентарни избори след падането на бившия диктатор Бен Али партията на местните ислямисти „Ан Нахда“ получи 40% от гласовете и респективно около 50% от депутатските места. Следващата светска лява партия „Сбор за труд и свободи“ получава една около 15% от гласовете на туниските гласоподаватели.⁷¹

В Либия движението на „Мюсюлмански братя“ също е добре представено в Преходния национален съвет, представляващ бунтовниците в Бенгази. От тримата автори на предложената Преходна национална харта за бъдещо устройство на Либия двама са представители на МБ. Става въпрос за Али Салаби и Салим аш Шейни. Дори първият бе използван от сина на бившия либийски диктатор Сейф ал ислям в преговорите си с организацията на крайните ислямисти „Либийска въоръжена групировка“, поради добрите му персонални връзки с ръководството. Лансираният бъдещ основен закон на Либия прилича на класически документ на „Мюсюлманските братя“. Акцентът е поставен върху гражданското и демократично естество на държавата като грижливо се заобикаля термина „светско“. В същото време, наред с разширените текстове, теоретизиращи партийния плурализъм, правата на човека, конституционализма и парламентаризма, е вмъкната и кратката фраза: „Принципите на шариата са източник на законодателството.“ Това направи и впечатлението на редица международни наблюдатели. Наред с обявяването на освобождението на Либия и благодарностите към ООН, Европейския съюз и Лигата на арабските държави, председателят на Преходния национален съвет Мустафа Абдул Джалил вмъкна няколко едвам забележими словесни пасажи. Той заяви, че в Либия няма да има закон, който да противоречи на шариата. Така ще отпадне, съведеното от Кадафи ограничение за практикуване на полигамията, единствено със съгласието на предните съпруги както и че се създава законодателна база за формирането на ислямски банков сектор в страната.⁷²

Все пак, макар и прикрит, в Европа разпознаха почерка на либийските „Мюсюлмански братя“. На пресконференцията в Рим, когато Италия обяви признаването на Преходния национален съвет, министърът на външните работи Франко Фратини заяви: „В Либия няма да има ислямски халифат, тъй като либийските „Мюсюлмански братя“ са различни от тези в Египет.“⁷³

В Йордания и Йемен виждаме МБ също в ролята на основна движеща сила на събитията. В южната част на Хашемидското кралство и по-специално в емблематичния град Зарка местните салафити организират мощни

⁷⁰ *Ма баад ал „исламауия“...тяр сияси джадид яброз фи дуал арабия*, След „ислямизма“...ново политическо течение се появява в арабските държави, Шарк ал аусат, Лондон, <http://www.aawsat.com/details.asp?section=4&article=642998&issueno=11996>, 2.10.2011.

⁷¹ *Хизбан ятанафисан ала ал маукаа ат тани фи ал интихабат ат тунисия*, Две партии се състезават за второ място в туниските избори, муфакират ал ислам, <http://www.islammemo.cc/hadath-el-saa/entekhabat-tunis/2011/10/24/136538.html>, 24.10.2011.

⁷² *Либия „мохарара“ тоатмад ши шария ал ислямия*, „Освободена“ Либия се базира върху ислямското законодателство, Ал Хая, Лондон, <http://www.daralhayat.com/portalaricledah/321969>, 24.10.2011.

⁷³ *Либия алиум*, <http://www.libya-alyoum.com/news/index.php>, 24.04.2011

антиправителствени организации, издигащи лозунгите за политически промени. Според един от техните лидери шейх Уисам Амуш въпросните протести представляват „голям нефтен кладенец“ за местните власти.⁷⁴ Мнозина отъждествиха тези събития с йорданското копие на „арабската пролет“. Все пак автентичните носители на политическия ислям в страната си остават МБ. Дълги години тяхното политическо крило - партия „Фронт за ислямско действие“ бяха най-широко представената в парламента политическа партия. Неслучайно за пръв път в историята на Йордания новият министър-председател Аун Хасауине предложи участие в правителството на въпросния политически субект. Въпреки отказа му, влиянието на йорданските ислямисти остава много силно в страната.⁷⁵ Единствено лавирането на краля и силната подкрепа на съседната Саудитска Арабия поддържат настоящото властово статукво в държавата. Особено силен демарш от страна на Риад беше предложението за присъединяването на Йордания, заедно с Мароко, към клуба на богатите арабски монархии - авторитетната регионална организация Съвет за сътрудничество на страните от Персийския залив. По този начин Саудитска Арабия се опита да идентифицира Йордания с богатите и стабилни нефтени монархии, които останаха „сухи“ от турболенциите на „арабската пролет“.

В Йемен дори се наблюдават различните пластове на движението на МБ. Умереното крило е представено от Хмейд ал Ахмар, който е от племето на президента Али Абдула Салих, а по-радикалното е оглавено от проповедника Абдул Маджид Зиндани. Някои експерти дори говорят за военно крило на йеменските МБ с лидер обявили се против властта генерал Али Мохсен ал Ахмар. В условията на нарастващо недоволство срещу режима Вашингтон трябваше да се откаже от позицията си на подкрепа за президента. В Белия дом много добре отчитат факта, че Али Салих отлично се вписва в стратегията на САЩ за борба срещу Ал Кайда, която е изключително активна на Арабския полуостров. Това обаче не попречи на бившия министър на отбраната на САЩ Роберт Гейтс да декларира, че Али Абдула Салех трябва да се оттегли от властта. Кулминацията на анти-Салех позицията на Запада бе гласуването на 21. 10. 2011 г. на декларацията на Съвета за сигурност на ООН, в която се призоваваше настоящият йеменски президент да отстъпи от властта.⁷⁶

МБ в Сирия също се изправиха с целия си ръст при организирането на протестите. В изтекла по линия на Уикилийкс информация американското посолство в Дамаск оценява в началото на ХХ век влиянието на това ислямистко движение на 15-25% от обществото. Още повече, че на пресконференция в Истанбул техният лидер, Върховният наставник Риад Шакфа заяви дословно, че именно неговото движение стои зад вълната от недоволство. В същото време с течение на радикализирането на събитията и с желанието да не плаши Запада лидерът се отнетна от първоначалните си думи, декларирайки половин година по-късно, че МБ в Сирия нямат организирани структури.⁷⁷ Освен това, на повърхността излезе явното противоречие между сирийския Главен мюфтия Ахмед Хасун и влиятелния египетски проповедник Юсуф Кардауи. Последният издаде фетва в подкрепа на

⁷⁴ *Салафия джихадия би ал Ордон: Таярна „бишр нефт кабир“ лил хукума*, Джихадисткото салафитство в Йордания: нашето течение представлява „голям нефтен кладенец“ за правителството, муфакират ал ислам, <http://www.islammemo.cc/akhbar/arab/2011/10/10/135540.html>, 10.10.2011.

⁷⁵ *Ихуан Ордон ярфудун ал мушарака фи хукума ал Хасауине*, Братята в Йордания отказват участие в правителството на Хасауине, муфакират ал ислам, <http://www.islammemo.cc/akhbar/arab/2011/10/22/136359.html>, 22.10.2011.

⁷⁶ U.N. Calls For Yemen's Saleh To Step Down, NPR, <http://www.npr.org/2011/10/21/141598170/u-n-calls-for-yemens-saleh-to-step-down>, 24.10.2011.

⁷⁷ *Шакфа: Ля уджуд танзими лил ихуан фи Сурия*, Няма организирано присъствие на Братята в Сирия, Islam online, <http://www.islamonline.net/ara/article/1304970817236>, 9.10.2011.

опозицията на президента Башар ал Асад. В тази връзка юридическият факултет на Дамаския университет изяви готовност да започне съдебна процедура срещу египетското духовно лице, възприето като духовен наставник на световната мрежа на „Мюсюлманските братя“. Борбата между ислямските клирици в Сирия се задълбочи, когато синът на Ахмед Хасун беше убит от „неизвестни извършители“.

Сирийският случай е малко по-сложен, тъй като в бъдещото управление на тази страна се преплитат интересите на три външни фактора: Западът (САЩ и Франция), Турция и Иран. Редица експерти възприемат предоставянето на домакинство на Върховния наставник на основната сирийска опозиционна сила като желанието на Анкара да приложи своя водещ външнополитически принцип на равноотдалеченост от двете спорещи страни. В същото време присъствието на Риад Шаффа в Истанбул е и знак, че Турция е готова на сътрудничество с източника на сунитския догматичен авторитет в Сирия в противопоставянето с аспирациите на Иран и шиитството за трайно настаняване в страна със сунитско мнозинство. Въпреки че Анкара подписа редица споразумения с Дамаск и създаде образцови добросъседски отношения, в това число и безвизовото пространство Шамген (по аналогия на Шенген), нито един водещ турски политик не побърза да отиде в сирийската столица. Турското правителство командирова единствено шефа на разузнаването Фидан Хакан. Нещо повече, с течение на задълбочаването на кризата в страната Анкара твърдо заяви, че осъществява политически развод със сирийското ръководство. Редица експерти заявиха, че разделянето между Турция и Сирия е стимулирано от конфесионалните различия между двете управляващи класи в Анкара и Дамаск. В Турция властта се упражнява от турския вариант на МБ, а в Сирия – местно алауитско малцинство. По своята религиозна същност последното е по-близо до шиитите, отколкото до най-голямата религиозна деноминация в ислямския свят - сунитите. Ливанският специалист по Турция Мохамед Нуредин счита, че са силни страховете в управляващата Партия на справедливостта и развитието на премиера Реджеп Ердоган, че сирийските събития могат да стимулират конфесионална неприязън и в Турция. Още повече, че лидерът на най-голямата турска опозиционна партия Републикансконародната (РНП) – Кемал Кълъчдароглу е именно алевия и местните алевии са нейната основна социална база.

Песимизмът към евентуалната подкрепа на САЩ за сирийските ислямисти е реален. Запознати твърдят, че Вашингтон едва ли ще рискува спокойствието, което след 1973 г. Дамаск гарантира на Израел. Именно тогава е бил изстрелян последният куршум на сирийско-израелския фронт. Израел дори официално заяви, че предпочита Асад пред когото и да е бил друг. В ироничен тон вестник „Хаарец“ писа, че „се възхищава на изявлението на Асад да се бори срещу Израел до последния ливанец“.⁷⁸

В своята книга „Падането на ЦРУ“ бившият американски дипломат Роберт Пиър говори за предложена сделка от сирийските МБ на Вашингтон. Те поискали информация за времето на излитането на самолета на бившия президент Хафез Асад, като те се ангажирали да го свалят с ракета, скрита на летището. Срещу неговото отстраняване, братята предложили на Вашингтон искрено и ползотворно сътрудничество.

Вашингтон има два подхода към настъпилите вълнения в арабския свят – промяна на режима или промяна на политиката на режима. Първоначално към Йемен, Бахрейн и Сирия САЩ прилагат втория вариант. Те очакваха решителни реформи от страна на режима. С течение на времето обаче стана ясно, че Йемен и Сирия преминаха в първата група. Вече мнозинството експерти са на мнение, че сирийският президент Башар Асад няма да успее да удържи положението и ще достигне до почти безнадеждната ситуацията в Йемен. Не е ясно докъде ще стигне

⁷⁸ Цит. по Сафир, Бейрут, <http://www.assafir.com>, 13.08.2011.

потенциалът на сирийската опозиция, въпреки създаването на Преходен национален съвет по подобие на либийския. Остава съмнението, че Западът е готов да стимулира радикална промяна на стратегическата среда в Близкия Изток, в която се намира Израел.

В Египет, също съседна на Израел страна, Мубарак беше отстранен. Там обаче поведението на армията до голяма степен е предвидимо и контролирано от Кемпдейвидския мирен договор. В Сирия не съществува такъв лост за влияние и евентуалното управление на МБ може да предизвика нежелана промяна на обстановката.

В същото време сунитските Турция и Саудитска Арабия едва ли биха имали нещо против местното сунитско мнозинство да излъчи новите управляващи в Дамаск и да отдели тази ключова блискоизточна държава от орбитата на влияние на моллите в Иран. Вече практически никой не вярва, че сегашният сирийски президент е в състояние да възстанови мира в страната.

До този момент редица експерти много силно преекспонираха т.нар. шиитска ос (Иран-Сирия-Хизбула) като в нея някои слагаха и Ирак. След събитията в Сирия започна много активно да се говори за нейното разчупване и подмяна с алтернативна. Става въпрос за оста на движението на МБ. Тя започва от Турция, преминава през Сирия, Йордания, Египет, Либия, Тунис и останалите северноафрикански държави. Интересното в случая е съпадението с появата на нов престолонаследник във влиятелната Саудитска Арабия. Става въпрос за принц Найеф, който се възприема от редица наблюдатели като мощен генератор на авторитета на движението на Братята в международен план. В качеството си на вътрешен министър той е безмилостен в борбата срещу радикалния клон на политическия ислям – салафито-джихадизма, представен от Ал Кайда. В същото време е достатъчно толерантен с идеите и видни представители на МБ, които традиционно намират убежище в страната, когато са ставали обект на преследване в родните си държави.

За контакти:

Проф. д.ик.н. Владимир Чуков, Катедра “Европеистика”, Русенски университет “Ангел Кънчев”, тел.: 082-888 708, e-mail: vlachu1@gmail.com

Докладът е рецензиран.